

Samenvatting (Summary in Dutch)

Waar voelen kinderen zich meer op hun gemak: in kinderdagverblijven of in gastouderopvang? Ervaren kinderen en hun professionele opvoeders in de kinderopvang meer stress (hogere niveaus van het 'stresshormoon' cortisol) dan thuis en zijn er verschillen tussen de twee typen opvang? Welke opvoeders zijn sensitiever: pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven of gastouders? Kan de kwaliteit van de gastouderopvang in Nederland verhoogd worden door middel van een gerichte interventie? In dit proefschrift worden twee studies in de kinderopvang beschreven die antwoord geven op deze en verwante vragen. In het eerste deel van dit proefschrift komt een beschrijvende studie aan bod gericht op het welbevinden en de stress van kinderen in kinderdagverblijven en gastouderopvang. Ook wordt de rol van stress van de opvoeders en de kwaliteit van de opvang nader belicht. In de tweede studie wordt een video-feedback interventie gericht op de verhoging van de kwaliteit van gastouderopvang geëvalueerd in een gerandomiseerde onderzoeksopzet met een voor- en nameting. Hier vatten we de resultaten van beide studies kort samen.

De kwaliteit van kinderopvang kan een cruciale rol spelen in het bevorderen van het welbevinden en reduceren van stress van jonge kinderen. Uit verschillende studies is gebleken dat kinderen zich beter ontwikkelen in kinderopvang van hogere kwaliteit (NICHD ECCRN, 2002; Peisner-Feinberg et al., 2001; Vandell & Wolfe, 2000; Vandell, Belsky, Burchinal, Steinberg, Vandergrift, & NICHD ECCRN, 2010). Sensitiviteit - ofwel de mate waarin een opvoeder tijdig en adequaat ingaat op signalen van een kind - is een belangrijke indicator voor de kwaliteit van de opvang. Dit is de eerste studie in Nederland waarin de kwaliteit van gastouderopvang onderwerp is van wetenschappelijk onderzoek. De opvang in kinderdagverblijven is daarbij als referentie gekozen. Daarnaast is aandacht voor lawaai een nieuw element in het hier gerapporteerde onderzoek, naast de sensitiviteit van de opvoeder en de globale kwaliteit.

De eerste studie is uitgevoerd bij een aselechte landelijke steekproef bestaande uit 55 gastoudergezinnen (71 kinderen) en 26 kinderdagverblijven (45 kinderen), waarbij het welbevinden van kinderen en de cortisolniveaus van kinderen en professionele opvoeders centraal staan. Het welbevinden van de kinderen wordt in dit proefschrift gedefinieerd als de mate waarin kinderen zich veilig en ontspannen voelen en genieten van de activiteiten waarmee zij bezig zijn. De mate van welbevinden van de kinderen en de sensitiviteit van de opvoeders is door onafhankelijke observatoren in kaart gebracht aan de hand van videofragmenten die zijn opgenomen tijdens een dag in de opvang. Om de fysiologische stress te meten van zowel de kinderen als de professionele opvoeders is speeksel verzameld ter bepaling van cortisol. In de onderzoeksliteratuur worden verhoogde cortisolniveaus over het algemeen beschouwd als biologische indicatoren van

emotionele reacties en stress, maar ook van verhoogde activiteit. Omdat de productie van cortisol een 24-uurs ritme volgt (met een piek na het opstaan en een daling gedurende de dag), is speeksel verzameld op vier momenten gedurende de dag. Om een vergelijking mogelijk te maken tussen cortisolniveaus tijdens de opvang en thuis is speeksel verzameld op twee verschillende dagen, waarvan één thuis en één op de opvang.

De gastouderopvang komt uit deze studie gunstiger naar voren dan de opvang in kinderdagverblijven: Kinderen in de gastouderopvang laten gemiddeld een hogere mate van welbevinden zien, de sensitiviteit van de gastouders is hoger beoordeeld en de geluidsniveaus in de gastouderopvang zijn lager dan in de kinderdagverblijven. Ook geldt dat hoe sensitiever gastouders zijn, hoe meer welbevinden kinderen laten zien. In de kinderdagverblijven is geen significante relatie gevonden tussen sensitiviteit en welbevinden.

Er zijn geen verschillen in cortisolniveaus tussen kinderen die kinderdagverblijven versus gastouders bezoeken. Maar kinderen in beide typen opvang hebben hogere cortisolniveaus in vergelijking met een dag thuis. Dit komt overeen met de uitkomsten van meta-analyses (Geoffroy, Côté, Parent, & Séguin, 2006; Vermeer & Van IJzendoorn, 2006). Thuis volgen de cortisolniveaus het 24-uurs ritme en dalen gedurende de dag, terwijl deze niveaus gelijk blijven tijdens een dag in de opvang. Wanneer rekening wordt gehouden met de globale kwaliteit van de opvang laten kinderen verschillende patronen van cortisolniveaus zien: kinderen in de 50% laagst scorende kinderdagverblijven laten gemiddeld een stijging in cortisolniveaus zien gedurende de dag, terwijl kinderen in de 50% hoogst scorende kinderdagverblijven gemiddeld een daling in cortisolniveaus laten zien. Voor kinderen in de gastouderopvang speelt de sensitiviteit van de gastouder een belangrijke rol: voor kinderen die worden opgevangen door de 50% minst sensitieve gastouders is de cortisolproductie tijdens de opvangdag gemiddeld hoger dan bij kinderen die door de 50% meest sensitieve gastouders worden opgevangen. Kinderen reageren dus op slechtere kwaliteit van kinderopvang met verhoogde productie van het stresshormoon cortisol, zowel in kinderdagverblijven als in gastouderopvang. Ook de professionele opvoeders reageren fysiologisch verschillend tijdens een dag op de opvang vergeleken met een dag thuis. Tijdens een werkdag (een ochtend in de kinderopvang) zijn hun cortisolniveaus lager dan tijdens een dag thuis. Zij laten een stijging in cortisol zien gedurende de dag in de opvang, terwijl de niveaus gelijk blijven tijdens een dag thuis. Hoewel bij professionele opvoeders cortisolniveaus niet gerelateerd zijn aan de kwaliteit van de opvang, is hun ervaren stress dit wel. Gastouders die aangeven meer stress in hun leven te ervaren laten minder positief opvoedgedrag zien. Dit is niet het geval voor pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven. Zowel gastouders die aangeven meer stress te ervaren als gastouders die een stijging in cortisolniveaus laten zien beoordelen kinderen lager op welbevinden. Deze samenhang wordt bevestigd door een meer onafhankelijke maat van welbevinden: ook het geobserveerde welbevinden van kinderen is lager als ze worden opgevangen door een gastouder die haar leven als stressvoller ervaart.

De differentiële ontvankelijkheidtheorie (Belsky, 1997; Belsky, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2007) stelt dat kinderen met een reactiever of 'moeilijker' temperament meer ontvankelijk zijn voor zowel negatieve als positieve omgevingsinvloeden. Deze theorie is in dit onderzoek niet bevestigd wat betreft de effecten van de kwaliteit van kinderopvang. Echter, fysiologische stress van de professionele opvoeder blijkt een belangrijke invloed te hebben. De meer sociaal angstige kinderen zijn ontvankelijker voor deze vorm van stress, zowel in negatieve als in positieve zin. In vergelijking met minder sociaal angstige kinderen, wordt het welbevinden van deze meer sociaal angstige kinderen lager beoordeeld door opvoeders die een stijging laten zien in cortisolniveaus gedurende de dag, terwijl het welbevinden van deze kinderen hoger wordt beoordeeld wanneer opvoeders een daling in cortisolniveaus laten zien.

Dit proefschrift bevestigt het belang van kwaliteit van kinderopvang, zowel in kinderdagverblijven als in gastouderopvang. Wanneer de twee typen opvang elk apart worden bekeken hangen sensitiviteit van de opvoeders en het welbevinden van de kinderen alleen binnen de gastouderopvang samen. Hoewel globale kwaliteit dus voornamelijk van belang lijkt in kinderdagverblijven, speelt in de gastouderopvang sensitiviteit een centrale rol.

De interventiestudie is voornamelijk gericht op het verbeteren van sensitiviteit bij gastouders. Meta-analytische resultaten laten zien dat interventies met een beperkt aantal sessies en een welomlijnde gedragsgerichte benadering het meest effectief zijn in het verhogen van sensitiviteit van ouders (Bakermans-Kranenburg, Van IJzendoorn, & Juffer, 2003). De Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD; Juffer, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2008) is een interventie die aan deze omschrijving voldoet. Het doel van de VIPP-SD is om de sensitiviteit en het sensitief disciplineren van ouders te verhogen. Eerder onderzoek bij moeders en hun kinderen liet positieve effecten van deze VIPP benadering zien bij verschillende doelgroepen, namelijk moeders met een onveilige gehechtheidrepresentatie, insensitieve moeders, moeders met eetstoornissen, adoptiemoeders en moeders van kinderen met externaliserend probleemgedrag (Juffer, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2009).

Hier is de VIPP-SD aangepast voor implementatie in de kinderopvang: de Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting: ChildCare (VIPP-CC). Evenals bij de VIPP-SD is het interventietraject van de VIPP-CC ingedeeld in drie fasen, die elk bestaan uit twee sessies. Tijdens deze sessies wordt de gastouder bezocht en worden video-opnames gemaakt van dagelijkse situaties in de opvang. Deze video-opnames worden met de gastouder besproken, waarbij tijdens iedere sessie een specifiek thema aan bod komt. In de eerste fase wordt een relatie opgebouwd tussen de gastouder en de trainer en is de aandacht gericht op het gedrag van de kinderen. De thema's van de eerste twee sessies zijn (1) exploratie versus contact zoeken en (2) 'spreken voor het kind'. De tweede fase is gericht op het verbeteren van opvoedgedrag door de gastouder te laten zien op welke momenten welke strategieën werken. De thema's van de twee sessies in deze fase zijn (3) sensitiviteit en sensitieve time-outs en (4) empathie. De derde fase bestaat uit twee zogenaamde 'booster' sessies waarin vooral herhaling plaatsvindt van de onderwerpen die in de voorgaande bezoeken aan bod zijn gekomen. Om de

oorspronkelijke VIPP-SD in de groepssituatie van gastouderopvang te kunnen implementeren zijn minimale aanpassingen gedaan aan de procedure en de materialen. Zo is het 'spreken voor het kind' niet alleen gericht op één kind, maar ook op de hele groep kinderen tegelijk en is het speelgoed dat tijdens de interventie wordt gebruikt aangepast aan de groepssituatie. Een pilot studie met acht gastouders (van wie vijf gastouders de interventie ontvingen) liet zien dat de VIPP-CC geschikt is voor de opvangsituatie.

In dit proefschrift is de effectiviteit van de VIPP-CC geëvalueerd in de gastouderopvang in een gerandomiseerde onderzoeksopzet met een voor- en nameting. Tijdens de voormeting van het onderzoek zijn gastouders bezocht waarbij de globale kwaliteit van de opvang en de sensitiviteit van de gastouders is gemeten. Vervolgens is een groep gastouders geselecteerd die relatief laag scoorden op sensitiviteit. Vierentwintig van deze gastouders werden willekeurig toegewezen aan de kortdurende gedragsgeoriënteerde VIPP-CC. Gastouders in deze interventiegroep ontvingen zes bezoeken waarin zij individuele video-feedback ontvingen. De 24 gastouders in de controlegroep werden, parallel aan de bezoeken van de interventiegroep, zes keer gebeld om over ontwikkelingsgerelateerde onderwerpen te praten. Tijdens de nameting zijn alle gastouders opnieuw bezocht, waarbij de globale kwaliteit van de opvang en de sensitiviteit van de gastouders opnieuw in kaart is gebracht.

Resultaten van deze studie laten zien dat gastouders in de interventiegroep na de interventieperiode hoger scoorden op gerapporteerde sensitiviteit dan de gastouders in de controlegroep. Dit gold echter niet voor de geobserveerde sensitiviteit. De globale kwaliteit van de opvang in de interventiegroep was gestegen na het volgen van de interventie, terwijl dit bij de gastouders in de controlegroep niet het geval was.

Dit proefschrift bevestigt het belang van een goede kwaliteit kinderopvang in zowel gastouderopvang als kinderdagverblijven. Het belang van investeringen in kinderopvang lijkt vooral zichtbaar in kinderdagverblijven, omdat de sensitiviteit van pedagogisch medewerkers in dit type opvang lager is dan in gastouderopvang. Toch is gastouderopvang gekozen als eerste stap in de toetsing van de effectiviteit van de VIPP-SD binnen de groepsopvang, omdat de dagelijkse omgeving in dit type opvang meer overeenkomsten vertoont met de thuissituatie van een kind dan een kinderdagverblijf. We hebben laten zien dat de gezinsgeoriënteerde interventie VIPP-SD met enkele kleine aanpassingen toegepast kan worden in de gastouderopvang en effectief is gebleken.

De centrale regulering en verbetering van gastouderopvang is van groot belang, vooral omdat de gastouderopvang in Nederland recent onder druk is komen te staan. Gerichtte interventies kunnen bijdragen aan het verhogen van de kwaliteit van gastouderopvang in Nederland. Om de kwaliteit van deze vorm van kinderopvang te verhogen moet niet voornamelijk, zoals de regelgeving in Nederland nu voorschrijft, geïnvesteerd worden in kennisvermeerdering van de gastouders, maar in het verbeteren van hun sensitiviteit tijdens interacties met de kinderen. We pleiten niet voor het afschaffen van opleidingseisen voor gastouders, maar onze aanbeveling is het beleid meer toe te spitsen op sensitiviteit van professionele opvoeders, zowel in gastouderopvang als in kinderdagverblijven. Naar onze mening kan de korte gedragsgeoriënteerde VIPP-CC in de opleiding

van professionele opvoeders hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Hoewel in onze interventiestudie de geobserveerde sensitiviteit op korte termijn niet is gestegen, zijn de opvoedingsattitudes van gastouders in de interventiegroep positiever in vergelijking met gastouders in de controlegroep. Deze studie heeft laten zien dat de globale kwaliteit van kinderopvang effectief verbeterd kan worden door de video-feedback interventie. Gastouderopvang is een waardevolle vorm van kinderopvang waarin verdere investering zinvol is.

